

I nattmansbostället i Sandarna bodde landets siste nattman

Denna artikel återges oavkortad och är hämtad ur "Gamla Majgrabbers tidning" 1970.

År 1944 upphörde tjänsten som nattman att finnas till. Landets siste innehavare av en sådan tjänst pensionerades och strax därefter revs det gamla nattmansbostället på Sandarna. Hur detta kom att förläggas till just Sandarna äger sin egen lilla historia.

Sysslan som nattman var i äldsta tider förenad med skarp- rättarens. Båda sysslofna ansågs inte vara särskilt hedervärda, men genom att förena dem gick det att få ett mera lukrativt löneläge och folk drog sig inte längre att söka tjänsterna. Göteborgs siste skarprättare hette Bergendahl. Han var f d artillerist och blev antagen som skarprättare för staden mot ett vederlag på 100 riksdaler. Dessutom betjänade han även de omkringliggande länen om så skulle behövas. 1870 blev sysslan förenad med nattmannens och han fick i hast 160 Rdr samt 40 för han höll sig med häst och ytterligare 100 Rdr för att han skulle bortföra och gräva ner döda djur. Ett boställe hörde också till, men det låg inte i Sandarna. Intill Fattighus- ån vid Stampen låg den s k Nattmansheden, där djuren grävdes ner och på platsen för nuvarande Odinsskolan låg själva bostället. (Det revs 1918.)

Nu förde belägenheten med sig många sanitära olägenheter, bl a var det sankt och det spred fruktansvärda odörer i nejden. Man började därför fundera på att flytta nattmansbostället till någon utkant av staden, och fastnade så småningom för ett område intill Västra kyrkogården. Marken här tillhörde Elfsborgs Kungs Ladugårds huvudgård och var utarrenderat till lantbrukare A. Brinck. Mot ett vederlag av 252 Rdr per år avträdde denne området till

Nattmansbostället 1917 (GHM:s arkiv).

staden.

Här var ren sand och några olägenheter skulle inte kunna uppstå då det dessutom var långt till bebyggelsen. Att bygga skulle emellertid kosta pengar! På ett sammanträde i stadsfullmäktige 1873 kom man då på en bra lösning. Man beslutade att riva det gamla spruthuset på Stampen och tillvarataga allt dugligt byggnads- material. Tillsammans fick inte bygget på Sandarna kosta mer än 5.500 Rdr. För dessa pengar, och med det gamla materialet, fick man ett hus med två rum och kök samt en drängkammare och ett par rejäla uthus. Fr o m 1873 skulle därför alla av nattmannen tillvaratagna och avlivade djur grävas ned på utmarkerna på Sandarna.

Nattmannen själv var till en början lite motsträvig och ville inte alls till Sandarna. Från centrum och ut till Sandarna var det ju en avsevärd sträcka och, menade Ber-

gendahl, det skulle föra med sig besvärliga transporter. Det kan tilläggas att nattmannen skulle hålla särskild uppsikt på stadens kanaler. Mindre nogräknade personer brukade nämligen dränka katter och hundar i dessa. Som ett exempel på i vilken utsträckning nattmannen fick rycka ut och plocka upp djur kan nämnas midsommardagen 1871 då han enbart i Carl Johans församling fick göra nio turer.

Men med lite extra lön och arvode till en dräng flyttade Bergendahl med till Sandarna.

Myndigheterna rekommenderade stället också för andra egenskaper. I ett utlåtande förklarade man att det fanns ett utsökt gott vatten i Silverkällan, belägen omkring 1400 alnar från bostället. För att införskaffa livsförnödenheter och ved nämnde man också närheten till Kusttorget, till vilket det endast var 1/6 mil.

Som biträde till Bergendahl an-

ställdes år 1897 en då 17-årig yngling, Gustaf Carlberg, som så småningom arbetade sig uppåt och blev den som övertog sysslan och höll på därmed tills tjänsten som nattman drogs in 1944.

Nu hände det sig dock att Västra kyrkogården måste utvidgas och år 1899 bestämdes att nattmansbostället måste flyttas.

Man valde platsen vid grussluttningen intill Karl Johansgatan mot höjden av Sjöbergen på Sandarna. Till en tomt på 1.320 kvm stakade man ut ett 6.240 kvm stort område, som reserverades för nedgrävning av döda djur. Åter rev man ner det gamla bostället och återuppbyggde det, allt för en summa av 4.300 kronor. Av det gamla spruthuset på Stampen hade det blivit Majornas 1:a rote nr 16. Boningsrummen låg i norra delen av byggnaden, resten bestod av magasin och vagnslider. Strax intill byggnaden låg mot Kungstenshållet hundgårdarna och hundkyrkogården.

Genom att många människor lämnade sina djur för avlivning och åtskilliga ville bevara minnet av sina husdjur så uppstod en mångfald små gravar med träkors och mindre gravstenar med inskription. Även en och annan av societetens ridhästar fick sitt sista vilorum här.

För övrigt kan tilläggas att trakten även tidigare använts som begravningsplats. Strax intill Nattmansbostället fann man år 1965 under arbete med Röda Stensmottet resterna av bortåt 200 unga soldater i en massgrav från lantvärnssjukans dagar våren 1809.

Nattmannen behövde inte längre själv söka upp vilsegångna hun-

dar. Det bestämdes att polisen skulle rapportera till honom om inlämnade hundar och katter och meddela om djur ute i staden.

En efterträdare till nattmannen Bergendahl, Olof Johansson, avled 1909. Carlberg blev då ordinarie nattman och tjänsten omorganiserades. Han fick en fast lön på 1.000 kronor per år, fri bostad och, för första gången upprättades en instruktion för sysslan. I denna ges det förbud för nattmannen att i fortsättningen inom stadens område nedgräva djurkroppar utan skulle han i slutna kärl forsla dessa till slakthuset där man utan kostnad skulle oskadliggöra dem.

Detta hindrade ju inte folk att frakta avlidna djur till Sandarna och själva gräva ned dem vilket också kunde bevisas av inskriptioner av långt senare datum än 1909.

Det var ett vanligt söndagsnöje på den tiden att vandra mot Sjöbergen och se vad nattmannen kunde ha för slags djur i sina burar. Hörde ingen av sig så var fristen för en bortsprungnen hund tre dagar. Det verkade dock så att vanliga sk "byrackor", hundar av obestämd ras, följde denna regel medan ädlare hundar kunde få en frist på 14 dagar. Här resonerade väl nattmannen att det inte var troligt att någon släppte sina fina djur frivilligt, utar säkert skulle höra av sig. Om så inte var fallet var nådatiden slut och djuret föll för nattmannens välriktade hagelbössa.

Somliga år kunde nattmannen få skjuta mellan 600—700 hundar och katter. Antalet av polisen omhändertagna och till nattmannen

överlämnade djur kunde vara avsevärt. För tioårsperioden 1933—1942 uppgick de till 1.678 st. Av dessa avhämtades 893 djur och resten fick alltså nattmannen avliva.

Allmänhetens behandling av sina djur förbättrades alltmer. Blå Stjärnan och Göteborgs djurskyddsförening övertog de sysslor som nattmannen tidigare enbart sysslat med. Polisen tillsatte egna skyttar och det blev klart att Carlberg skulle bli den siste nattmannen.

Nattmansbostället fick några nådeår till 1945 då det revs. Då var Sjöbergen ännu ett rekreationsområde för människorna i de västra stadsdelarna. Sommarsanatoriet med sina ligghallar låg ännu kvar. Både sanatoriet och nattmansbostället låg då omgärdade av en mäktig tallskog, som dessutom var märklig såtillvida att den utgjorde ett lyckat exempel på tidig skogsodling i Göteborgstrakten. Det var styrelsen för skogsodling som med början år 1873 under fem år bedrev intensivt arbete med att plantera skog på Elfsborgs Kungsladugårds utmarker. Det fanns furor kvar från denna tid. Även ståtliga bokar, till och med almar och ekar fanns i skogen kring nattmansbostället. Kanske var det rester av de planter man år 1876 inköpte från Forstvesents Plantskole i Sandnaes i Norge! Sedan kom beslutet om att den ståtliga Älvsborgsbron skulle byggas, och fortsättningen, ja, den vet de flesta . . .

Göran Larsson